

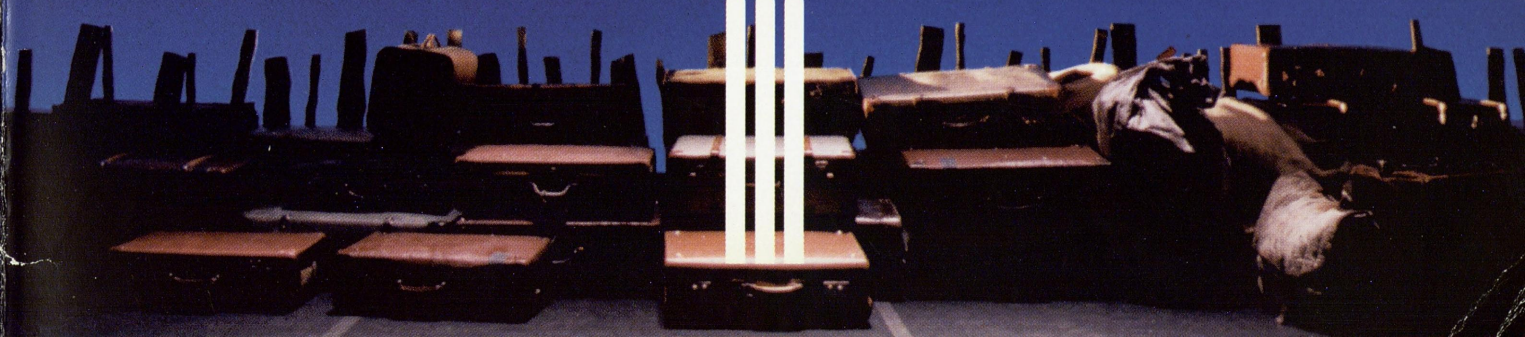
Stein / Harnick / Bock

Spelemann

סיישרה מיכאל סיבסיןם על עיני עיריש

på TAKET

TRØNDELAG
TEATER

Tradisjoner for fall for full musikk

Mot årtusenskiftet ser vi hvordan vedtatte normer og verdier oppløses. Stat og kirke er ikke lenger en selvfølgelig enhet, det kjempes for homofiles rett til å adoptere barn og det foreslås lover som skal forhindre arrangerte ekteskap. Vårt lille nordre hjørne av verden får i sannhet merke at det blåser både fin-de-siècle og årtusenskiftevinder!

Hvordan må ikke disse vindene ha kjentes for Tevye og hans familie i den lille landsbyen Anatevka i Ukraina ved det forrige århundreskiftet? I tillegg blåste intoleransens vinder kraftig. Mange av de jødiske familiene som ble drevet på flukt søkte nordover på vei mot håpets og frihetens USA. Noen av dem havnet i Trondheim. De slo seg ned her og la grunnlaget for Det Mosaiske Trossamfunn, som igjen ble desimert ved vårt århundrets "pogrom": Auschwitz.

I takknemlighet over hva den jødiske minoriteten har tilført Trondheim by, vil jeg gjerne få tilegne vår forestilling "Spelemann på taket" de ildsjeler som fikk istand det bitte, lille jødiske museum i verdens nordligste synagoge i vår egen Arkitekt Christies gate!

Velkommen,
og SHALOM!

Olav Følvennes

Teatersjef

Herren sa til Abraham: "Dra bort fra ditt land
og din slekt og din fars hus
til det landet som jeg vil vise deg!
Jeg vil gjøre deg til et stort folk;
jeg vil velsigne deg og gjøre ditt navn stort.
Du skal bli til velsignelse."

I. Mosebok

- ca 2000 f.Kr. Den bibelske patriark Abraham, som jødene regner sin historie fra, reiser fra Mesopotamia til Kanaan.
- ca 1700 - 1290 f.Kr. Israelittene drives av sult fra Kanaan til Egypt og blir gradvis til slavefolk.
- ca 1290 f.Kr. Moses fører israelittene ut av Egypt. I løpet av 40 års vandring i Sinais ørken mottar jødene De ti bud.
- ca 1250 - 1225 f.Kr. Josva fører Israels 12 stammer tilbake til Det lovede land, Kanaan.
- ca 1000 f.Kr. Det opprettede kongedømmet, som ble splittet under Saul, gjenforenes under David, som knuser filisterne og gjør Jerusalem til hovedstad.
- ca 926 f.Kr. Salomo, Davids sønn, dør. Riket blir splittet i to deler: Israel og Juda.
- ca 733 - 721 f.Kr. Assyrerne har makten i Juda og Israel. «De ti fortapte stammer» blir deportert.
- 598 - 538 f.Kr. Nebukadnesar hersker over Juda. Han ødelegger Jerusalem, og deporterer mesteparten av befolkningen til Babylon. Perserkongen Kyros erobrer Babylon og gir jødene tillatelse til å reise tilbake til Jerusalem og bygge opp det ødelagte Templet.
- 332 f.Kr. Aleksander den store legger Juda under makedonsk herredømme.
- 198 f.Kr. Juda erobres av Syrias herskere, selevkidene.
- 63 f.Kr. Juda okkuperes av romerne, som gir det navnet Judea.
- 33 e.Kr 132 - 135 Jesus korsfestes på Golgata. Et siste jødisk opprør mot romerne knuses etter tre år. Jødene utestenges fra Jerusalem og Judea omdøpes til Syria Palestina til minne om jødernes erkefiender, filisterne.
- 325 Konstantin I, den første kristne keiser, omformer Jerusalem til en kristen by.
- 638 Palestina erobres av araberne. De neste 460 år står landet under muslimsk herredømme.
- 1096 Etter appell fra pave Urban II går franske soldater og andre kristne land til korstog for å befri Palestina fra muslimsk styre.
- 1099 - 1291 Korsfarerne har erobret Jerusalem, og prøver å gjøre Palestina til et kristent herredømme. I 1187 blir Jerusalem okkupert av den kurdiske lederen Saladin, og fire år senere faller korsfarenes siste skanse for angrep fra de tyrkiske mamelukkene, som nå blir de ubestridte herskere i Det hellige land. Paven beordrer jøder i Europa til å bære gult merke og en spesiell hatt for at kristne skal få øye på dem og unngå dem (1215). I de følgende år tvinges de til å bo i egne lukkede bydeler, ghettoer.
- 1492 Det spanske kongepar fordriver jøder og muslimer fra Spania.
- 1517 Mamelukkene nedkjempes av den tyrkiske sultan Selim I. De neste fire århundrer er Palestina en provins i det ottomanske riket.
- 1654 Jøder bosetter seg i Nord-Amerika.
- 1806 Napoleon oppmuntret jøder til å komme til Frankrike.
- 1851 Jøder får adgang til kongeriket Norge. Henrik Wergeland var en av de fremste talsmenn for saken.
- 1882 Voldsomme jødeforfølgelser i Russland fører til utgivelse av Leo Pinskers bok *Autoemansipasjon*, som tar til orde for et jødisk nasjonalhjem.
- 1896 Theodor Herzl utgir *Der Judenstaat* som krever opprettelse av en jødestat ved internasjonal overenskomst.

Jødernes historie —

- 1914-1918 Under første verdenskrig går det ottomanske riket sammen med Tyskland og Østerrike mot Frankrike, Storbritannia og Russland. Britiske tropper går inn i Jerusalem i 1917.
- 1920 Folkeforbundet gjør Palestina til britisk mandat-område. Jødisk immigrasjon tar seg opp.
- 1933 Nazistenes maktovertagelse i Tyskland fører til stor økning i innvandring til Palestina.
- 1947 Britene overlater Palestina-spørsmålet til FN, som vedtar en delingsplan for én arabisk og én jødisk stat. Planen avvises av araberne, som fortsetter sine angrep på den jødiske befolkningen.
- 1948 Staten Israel grunnlegges. David Ben-Gurion blir den første statsminister. Dagen etter invaderes den nye nasjonen av styrker fra fem araberland.
- 1949 Israel undertegner en våpenhvile med sine arabiske nabostater. Jordan nekter Israel adgang til de hellige stedene i Øst-Jerusalem.
- 1950 Nasjonalforsamlingen Knesset vedtar «loven om tilbakekomst», som fastslår enhver jødes rett til å bo i Israel.
- 1956 Egypt nasjonaliserer Suezkanalen. Israel angriper egyptiske baser i Sinai og klarer å åpne Akababukta for sine skip.
- 1964 Araberledere danner Palestinas frigjørings-organisasjon – PLO.
- 1967 I seksdagerskrigen erobrer Israel Golanhøydene, Sinai, Vest-bredden, Gazastripen og Øst-Jerusalem.
- 1968 PLO opptrapper sine terroristaksjoner mot Israel.
- 1973 Egypt og Syria angriper israelske stillinger på Golanhøydene og i Sinai (Yom Kippur-krigen). Israel tar tilbake Golan, men avstår områder i Sinai til Egypt.
- 1977 Menachem Begin blir statsminister.
- 1978 Egypts president Anwar Sadat besøker Jerusalem, og året etter underskrives en fredstraktat mellom Israel og Egypt.
- 1982 Israel invaderer Libanon, og PLO må trekke seg tilbake.
- 1992 Yitzhak Rabin blir statsminister.
- 1993 «Osloavtalen» – mellom Israel og PLO – blir underskrevet.
- 1994 Israel undertegner en fredsavtale med Jordan.
- 1996 Yitzhak Rabin blir drept i et attentat.
- 1997 Benjamin Netanyahu velges til statsminister.
- 1998 Fredsavtale undertegnet 23. oktober av den palestinske president Yasser Arafat og Israels statsminister Benjamin Netanyahu.

29. oktober:

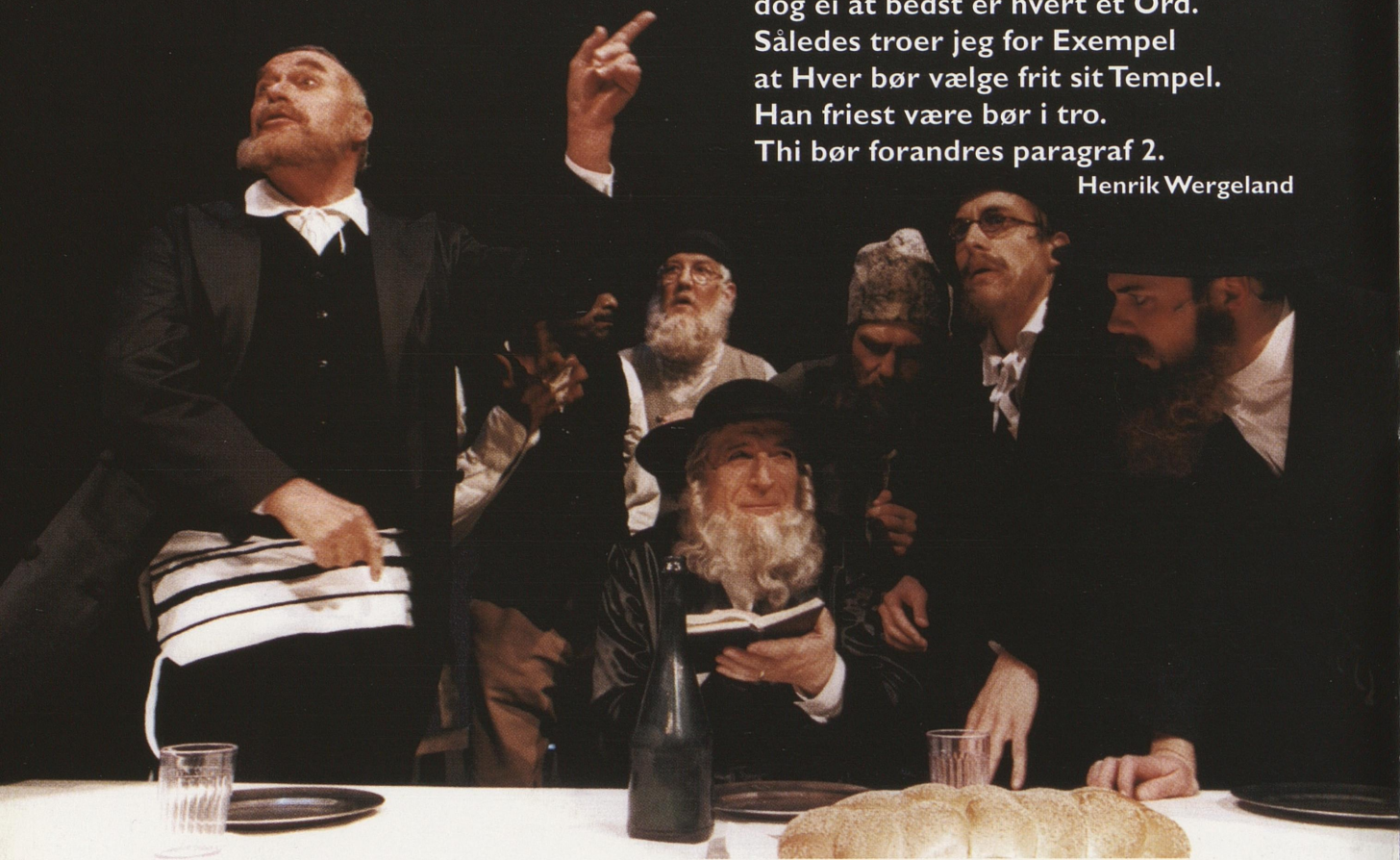
Palestinsk selvmordsbombe dreper israelsk soldat. Skolebarn i en buss i nærheten kommer uskadd fra aksjonen. Hamas har tatt på seg skylden.

en kronologisk oversikt

Jeg troer vor Grundlov bedst på Jord,
dog ei at bedst er hvert et Ord.
Således troer jeg for Exempel
at Hver bør vælge frit sit Tempel.
Han friest være bør i tro.
Thi bør forandres paragraf 2.

Henrik Wergeland

Denne § 2 i Grunnloven som dikteren sikter til, ble formulert og vedtatt av våre Riksforsamlingsmenn på Eidsvoll i 1814. Den lyder som følger:
Den evangelisk-Lutherske Religion forbliver Statens offentlige Religion. – De Indvaanere, der bekjende sig til den, ere forpligtede til at opdrage sine Børn i samme. Jesuiter og Munke-ordener maae ikke taales. – **Jøder ere fremdeles udelukkede fra Adgang til Riget.**

I ordet *fremdeles* i siste setning ligger en stadfestelse av Christian V's norske lov av 1687. Han forbød ikke bare jøder å "inbegive eller sig finde lade" i riket uten særskilt leidebrev, men utlovet også en belønning på et halvt hundre Riksdaler til den "som nogen Jøde angiver og Kongens Amtmand anviser". Rettsprotokoller forteller om adskillige arrestasjoner og utvisninger før jødespørsmålet igjen ble aktuelt i forbindelse med det nye grunnlovsutkastet.

Debatten ble lang og opphetet. Navn med historisk sus mister noe av glansen, – som f.eks når Nicolai Wergeland skriver: "Ingen Person af den jødiske Troesbekjendelse maa komme indenfor Norges Grændser, langt mindre bosætte sig der". Men det fantes også varme tilhengere og forsvarere av jødene som pekte

på det inhumane ved religionsparagrafen. Under diskusjonen gjentok prosten Peter Magnus Hount sin støtte: "Dersom andre Nationer handlede ligesom vi, havde Jøderne intet Opholdssted, og de bør jo dog tillades at boe etsteds paa Guds grønne Jord." Men hverken hans, grev Wedel Jarlsbergs eller prost Christian Midelfarts stemmer hjalp ved den endelige voteringen.

Følgene av forbudet mot jødene var absolutt og uten legale muligheter til unntak. Adskillige jøder som ikke kjente til at forbudet var generelt, ble fengslet, ilagt bøter og utvist. I en avispolemik i 1817 mellom kjøpmann Heinrich Glogau (som bosatte seg i Bergen etter å ha blitt døpt) og Christian Magnus Falsen (**ja, den Falsen**), ble spørsmålet om unntak fra forbudet tatt opp:

Hva om, for eksempel, et skip havarerte og det var en jøde blant passasjerene som ble tatt i land? Dette ble ikke bare et teoretisk eksempel fra Glogaus side, for i desember samme år havarerte en skute utenfor Vestlandet. En polsk jøde ombord ble ført til Bergen, og derfra videre med politieskorte til Göteborg. Og Henrik Wergeland, som engasjerte seg med sterke meninger – langt fra farens – skrev dette diktet som gjorde et sterkt inntrykk på samtiden:

Skibbruddet

Himmel, frels os! Dette sorte
Strøg derborte
er ej Skyer; det er Land!
Det maa Norges Kyster være;
og hvor nær vi Døden ere,
river os det krappe Vand.

Saa en enkelt Stemme skriger.
Stormen stiger;
Ingen hører heller paa.
Men i Alles aabne Munde
staar det kvalte Raab: "tilgrunde
inden en Minut vi gaa!"

Ak! Saa lang en Frist ej gaves.
Alt begraves
førend ud Sekunden randt.
Skibet, knust og overskyttet,
som en Gejst i Jorden tryllet,
flux for fulde Sejl forsvandt.

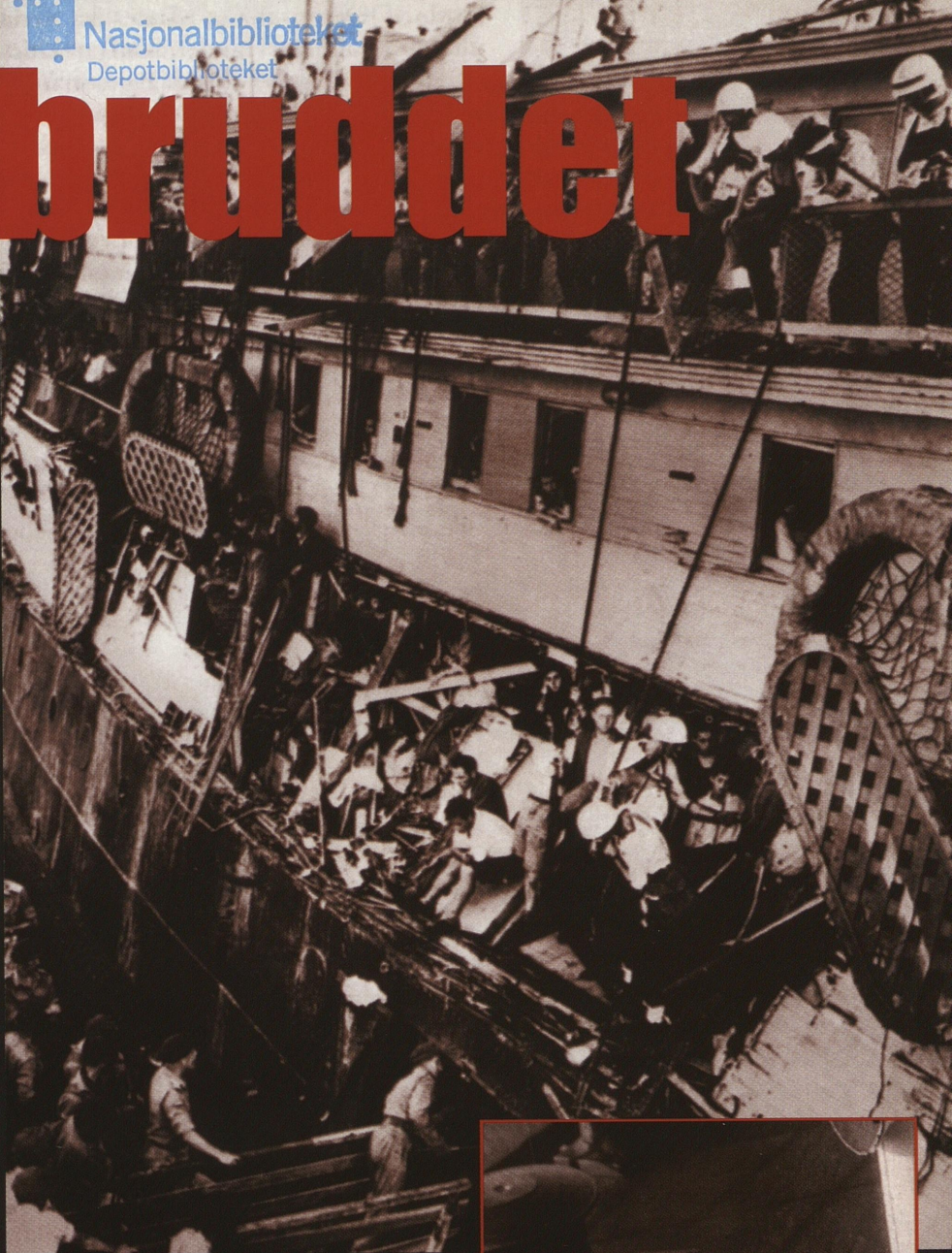
Men hvor Hvirvlen hvidest bryder,
op den skyder
langt om længe dog en Mand.
Det er Passageren: Jøden.
Ham alene, frelst fra Døden,
slynger Brændingen tilland.

Var ej Alles Time kommen,
var alt Dommen
at han skulde overbord.
Thi hvorfor mon kom vel Nøden,
tænkte de, om ej for Jøden,
den Fordømte, som ej tror?

Til Amerika, hvor Aandens
og hvor Haandens
Frihed findes, stod hans Med.
I Europa blev ham Brødet
altfor bedskt, i Taarer blødet,
og hans kind af Skam for hed.

Braadsjø, flux tilbage hastet,
har nu kastet
halvdød ham mod Kystens Væg,
som iblandt Europas lande
løfter sig som Fries Pande
over Trælles lave Præg.

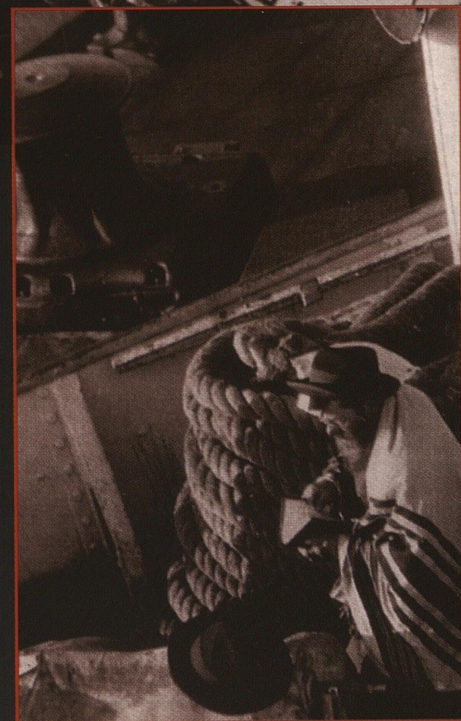
I en revne mellom Stene,
hvor alene
Muslingen kan fæste faa,
har han ind sin Højre kilet,
Venstren stræber, vidt utspilet,
Tangens glatte Busk at naa.

Kun et Greb endnu, og inde
vil han finde
sig i Frihedstemplet da:
bagom Kystens barske Rygge
i de frie Nordmænds trygge
gjæstfri Filadelfia.

Havet, kun tilbageledet
bedre ved det:
Døningen sig frem igjen
skyder, liig en Midgardsslange
opad Klippen forat fange
Ham, som klæber sig til den.

Sugende den greb ham, førte
oprørte
Bølgers Grav ham ud paany...
ak! som om den vidste, Norge,
den berømte, frie borge
vilde ej en Jøde Ly?

Henrik Wergeland fikk selv aldri oppleve lovendringen som førte til at § 2 ble opphevet. Men gjennom hele sitt korte liv hadde han tatt opp saken i skrift og i tale, ikke minst i de kjente diktsamlingene *Jøden, en Tjørnblomstrende krands av poesier* og *Jødinden, elleve blomstrende Tornekviste*. Han utga to bøker som kom til å bety mye for å åpne øynene på de mer opplyste mennene i det norske Storting: I august 1841 kom *Indlæg i Jødesagen* og i 1842 *Jødesagen i Det Norske Storting*.

Forslag om forandring av § 2 kom opp i 1842, 1845 og 1848 uten at det gikk igjennom. Tolv år etter at Wergeland hadde sendt inn sitt første forslag til grunnlovsendring, og seks år etter dikterens død, ble forbudet mot jøders adgang til Norge avskaffet ved Oscar I's sanksjon av 21. juli 1851.

Man hadde trodd, eller fryktet, at en strøm av jøder ville komme til landet. Slik gikk det ikke. Så vidt man kjenner til, var det først året etter at en jøde bosatte seg i Kristiania. Frem til 1880-årene kom hovedkontingenten fra Tyskland, før islettet av øst-europeiske jøder ble det sterkeste. Årsaken til dette var de usikre forholdene som hersket i Russland, de baltiske stater og Polen – krig, revolusjon, undertrykkelse. Og fremfor alt de blodige forfølgelsene, *pogromene*, som ble satt i verk etter mordet på tsar Alexander III. Ofte kom østjødene hit etter noen års opphold i Sverige, før de slo seg ned i Norge for godt.

Dette gjaldt mange av dem som valgte Trondheim som sitt nye hjemsted. De to eldste var brødrene Asriel Berl og Hirsch Dworsky, født i det russiske Polen. De kom via Sverige, og startet forretning sammen i Trondheim i 1886. Brødrene kom til å innta en sentral posisjon ved stiftelsen av Det Mosaiske Trossamfunn i byen. Adskillige forsøk var gjort på å opprette en menighet. Men det hadde rådd uenighet om detaljene. Først våren 1905 lyktes det, da man fikk innvilget offisiell vigselfrett og offentlig godkjenning av menigheten.

Forklaringen på at Trondheim utviklet seg til å bli landets annet sentrum for jødisk bosetning i Norge kan ligge i det faktum at byen ble et knutepunkt for kommunikasjon – med jernbane fra syd og øst og hurtigrute som gikk nordover.

Ghettoen i Krakow

Ha det godt da, Krakow!
Pass nå på deg selv!
Det er kanskje siste gang vi ses.
Fremmede soldater
står på vakt i kveld,
plystrer falske toner i mitt fjes.

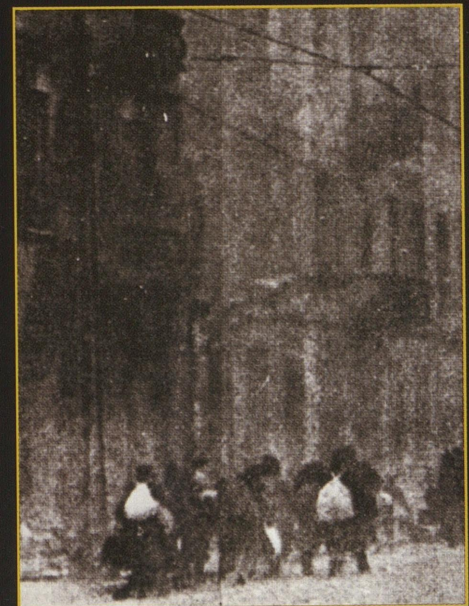
Ha det godt da, Krakow!
Lat som ingenting!
Vit at ingen byer er som deg!
Når flyttelasset ruller
gjennom neste sving
er min aller siste sorg på vei.

Ha det godt da, Krakow!
Dette er en drøm,
og den ender i en morgendag.
Grensene flyttes,
far blir skilt fra sønn.
Vi går imot Armageddons slag.

Ha det godt da, Krakow!
Hellig er din jord!
Alle mine slektninger er her.
Vi skal dø i Polen,
her vi satte spor,
men vår tross er som et tordenvær...

Ha det godt da, Krakow!
Pass nå på deg selv!
Jeg må lystre fiendens piskesnert.
Som jeg var en kjøter,
tar de meg i kveld.
Ingen andre roller har jeg lært.

Mordechaj Gebirtig
(Kjent arbeiderdikter og jiddisch
trubadur fra tiden rundt oppløsningen
av den østjødiske verden).

Lola Weisholz:

– i Trondheim kan du ikke være så veldig religiøs

Hun serverer kaffe, Lola Weisholz, og sier at jeg må forsyne meg med mer kake. Så ber hun meg om hjelp til å sette på videofilmen om Tevye

og døtrene hans, laget i Polen i 1935. Språket i filmen er jiddisch, det samme som språket hun og mannen Abraham snakker sammen når de er for seg selv i blokkleiligheten på Lade.

- Jeg tror ikke det er noen andre i Norge som har denne filmen, sier hun. Vi kjøpte den i Israel for ti år siden. Filmene forteller den historien som "Spelemann på taket" er basert på, og den bringer fram mange minner hos Lola Weisholz. Den betyr mye for henne. Ikke minst fordi hun ser med bekymring på at yngre jøder i dag bryter med tradisjonene og ikke er så opptatt av historien lenger. Og akkurat slik var det også for melkemannen Tevye den gangen i Ukraina for snart hundre år siden. Også han måtte se på at døtrene hans brøt med det tradisjonsrike jødiske levesettet.

Lola Weizholz' eget liv er verdt mer oppmerksomhet enn det som kan skrives ned i et kort intervju. Hun er født i Polen og mener hun hadde en god barndom, selv om jødene nok av og til ble syndebukker også der hvis noe var galt.

- Men, sier hun, stort sett levde vi vårt liv og de sitt. Nei, jeg vil ikke si noe galt om Polen og det jeg opplevde der som barn.

Men, tidlig en morgen, kom tyskerne og jaget dem ut av hjemmene. Familien ble delt. Hun hadde tre søsken som ikke fikk være med blant de utvalgte.

De ble ført til en bil og gasset ihjel, før de ble kastet i en massegrav. Selv ble hun ført til ghettoen i Lodz, og da den ble utslettet, var Auschwitz neste stopp.

Hun overlevde. Og hun overlevde også det neste oppholdet i Bergen-Belsen.

Så kom russerne og senere amerikanerne, og Lola Weisholz ble sendt til et sanatorium i Passau i Tyskland fordi hun hadde tuberkulose. Der møtte hun sin Abraham, og faktisk var det sykdommen som skulle avgjøre skjebnen deres. For aller helst ville de til Israel, men på grunn av tuberkulosen kom de ikke inn. Det var så alt for mange som ville dit. Så i 1953 havnet de i en leir på Vestre Toten som kvoteflyktninger. Der ble de et halvår for å lære seg norsk, før de bosatte seg for godt i Trondheim. - Det kom en kommisjon til Tyskland som plukket oss ut, og det ble bestemt hvor vi skulle. Det var uaktuelt for oss å dra tilbake til Polen, der hadde vi jo ingenting lenger. Og i Tyskland var det jo helt utelukket å slå seg ned like etter krigen. Så ble det altså Norge.

Nå er de pensjonister begge to. Abraham arbeidet på Vinmonopolet i 25 år, og Lola var butikkdame nesten like lenge. Det står et bilde av de to sønnene deres på toppen av bokhylla.

- Likte du filmen?

Hun skjenker mer kaffe og forteller at hestekjerra til Tevye i filmen var akkurat slik som hestekjerrerne var i hennes egen landsby i barndommen.

Og bildene fra fredagskvelden, der familien tenner lys og ber ved innledningen til sabbaten, minner henne også om barndommen i Polen.

- Hele familien var samlet da. Bestefar og bestemor, foreldre og barn. Og alle disse skikkene ble automatisk overtatt av neste generasjon. Det var strengere før. Vi hadde mer respekt for foreldregenerasjonen. De var forbilder for oss. Familien var mer samlet. Jeg ser med bekymring på at mye av dette er i ferd med å forsvinne. Vi har for eksempel alltid snakket jiddisch hjemme, og barna våre forstår det når vi snakker til dem, men de svarer på norsk. Jeg synes det er riktig at vi holder på vårt eget språk, men jeg er vel kanskje gammeldags?

Nå innser Lola Weisholz også at det er vanskelig å holde på tradisjonene for jødene i Norge. De er jo ikke så mange. Men vi prøver, sier hun. Men er du veldig religiøs kan du ikke bo i Trondheim. Her får du ikke kjøpt mat som er kosher, og det umuliggjør et liv hvor du skal utøve religionen strengt. Vi bestiller kosher mat fra Oslo til påske hvert år, for det ville unektelig bli dyrt hvis vi skulle leve slik til daglig, smiler hun.

...

Mens vi snakket om grusomhetene under krigen, sa hun at hun nok hadde glemt en god del av det som var skjedd, at noe rett og

slett var forsvunnet. Jeg spurte om det kanskje var slik at det var mye hun helst ville glemme.

- Nå du, sier hun. Det kommer tilbake enten du vil eller ikke.

Jeg ser det for meg fremdeles, dette bildet fra transporten fra hjembyen til ghettoen i Lodz etter seleksjonen. Det var en lege med, landsbyens eldste. En tysk soldat ropte på ham: "Kom hit, du ditt svin!" Så fikk han en flaske vann som skulle fordeles blant oss som var med. Men først måtte han kripe og takke og bukke for den vesle vannskvetten.

Når jeg tenker på den fornedrelsen vi ble utsatt for, blir jeg rasende den dag i dag, sier Lola Weisholz.

En selvfølgelighet er det, at noen mennesker synes at tradisjonene er viktige.

Hans Robertsen

(Lola Weisholz kommer fra Polen. Hun var 13 år da krigen brøt ut. Bor på Lade i høyblokk).

Et lykketreff

En merkelig historie om hvordan Tevye, som var fattig på penger men rikt velsignet med barn, gjorde sin lykke ved et selsomt tilfelle som det kan være vel verdt å fortelle om. Fortalt av ham selv.

Når det er slik laget at en skal vinne hovedgevinsten, hører De, Reb Sholem-Aleichem, så faller den rett inn av døren til en; er en først heldig én gang, så har en det ene lykketreffet etter det andre, og til det trengs det hverken forstand eller dyktighet. Men hvis en, Gud bevare meg, ikke har hell med seg, så kan en snakke alt en orker, og det hjelper ikke det aller minste. En sier jo også at “det hjelper hverken råd eller visdom mot en dårlig hest”. Mennesket arbeider, mennesket sliter seg fordervet og – la det være myntet på alle Zions fiender – er nær ved å legge seg ned og dø! Og plutselig, uten at en aner hvor det kommer fra, har en det ene hellet etter det andre så det er som om det strømmer på en fra alle kanter. Eller som det står i Esters bok: “Hjelpen og redningen kommer fra jødene.” Jeg behøver vel ikke å oversette det for Dem; men meningen med dette stedet er at mennesket må ha tillit til Gud så lenge hans sjel bor i ham. Jeg har selv følt det på kroppen hvordan den Evige har ført meg og hvordan jeg havnet i mitt nåværende yrke: For hvordan kan det ha seg at jeg

handler med ost og smør når min bestemor aldri har handlet med melkeprodukter. Men det er best De får høre hele historien fra begynnelse til slutt. Jeg setter meg like godt først som sist på gresset ved siden av Dem, og så får hesten min få noe å tygge på imens, for som det heter i morgenbønnen vår: “Lov Herren alle levende sjeler” Og hesten er jo også en Guds skapning! Kort og godt, det var sånn omtrent ved pinsetider...

Slik starter den første historien om melkemannen Tevye – en av de mange som musikkspillet “Spelemann på taket” er bygget over. Forfatteren Sholem Aleichem ble født i 1859 i Poltava – en liten by i Ukraina. Alt som ganske ung begynte han å skrive, ved siden av å undervise i russisk. I 1883 kom hans første historie skrevet på jiddisch, og til han døde hadde han gitt ut over førti verker med noveller, historier og skuespill på dette språket. Og gjort seg fortjent til betegnelsen “den jødiske Mark Twain” i sitt nye hjemland Amerika.

Hans egentlige navn var Sholem Yakov Rabinowitz, men han tok pseudonymet Sholem Aleichem, som betyr "fred være med deg". Fred var imidlertid det siste tsar-russlands jøder kunne håpe på. Tiden rundt århundreskiftet var turbulent, med pogromer, fattigdom, krig og opprør. Jødene situasjon var uutholdelig, og vognlast på vognlast dro vestover for å søke en ufrivillig lykke annetsteds hen.

I disse urolige omstendigheter ble Tevye født som selger av meieriprodukter, i en novellesamling som ble påbegynt i 1894 og avsluttet i 1914. Den godmodige melkemannen ble hvilepunktene i forfatterens liv, hans sabbat. Denne fargerike jiddische figuren prøver konsekvent å mistolke den hellige skriften til sin fordel for å kunne forlike drømmene de bar på med en ubarmhjertig og hard virkelighet.

Etter noen års opphold i Geneve, ble Sholem Aleichem og hans familie tvunget til å følge i Tevyes emigrantspor. Han er fortsatt, over åtti år etter sin død, den jiddische verdens store forteller. "ødene venter på en ny Sholem Aleichem. Dersom de i dag skulle finne ham, ville de sikkert kalle ham antisemitt!", uttaler den jødiske Nobelpristager i litteratur, Isaac Bashevis Singer, kanskje med en undertone av yrkesmisunnelse?

Vi vokser opp. Som Tevyes døtre vokser vi mens vi sover. Det er lenge siden far har gitt oss en liten dask med avisen, brettet som en vifte. Det har alltid vært hans ønske at en av oss skulle begynne å skrive. Han sier til meg: Hvis du bare kunne ta deg på tak, Lalka, kunne du bli en forfatter. Men jeg hører ikke etter. Jeg hopper på ett ben ut av rommet.

En ny baby er født – en sønn. Nå er det seks av oss. 1905. Gatene i Kiev syder av folk. Tsaren har gått med på en forordning. Far er den mest begeistrede av dem alle. Han kan ikke holde seg i ro. Vi pikene, med røde bånd i håret, følger etter ham over alt. Og om kvelden samme dag – en pogrom mot jødene. Tsaren har bedratt oss, han har lurt oss.

Vi forlater Kiev og Russland. Vi emigrerer.

En og førti år siden. Den 13 mai 1916. I Odessa er det vår. Akasiene blomstrer. Luften er søt og velduftende. Jeg går ut på verandaen. De hvite akasieblomstene henger så lavt at jeg kan røre ved dem.

Et telegram fra New York! Pappa er i New York. Antagelig er det gratulasjoner, for jeg har fødselsdag i morgen. Tre ord på et fremmed språk: "Pappa svært syk."

En stor hebraisk poet, Bialik, mottar på samme tid et telegram: "Sholem Aleichem er død." Den trettende mai, nittenhundreogseksten."

Lala Kaufmann, Aleichems nest eldste datter,
Commentary Magazine 1957

(Fiddler on the Roof)
basert på Sholem Aleichems historier
Til norsk ved Hartvig Kiran
oppført med tillatelse fra Arnold Perl

Manuskript Joseph Stein
Musikk Jerry Bock
Sangtekster Sheldon Harnick

Regi Morten Cranner
Scenografi og kostymer Kathrine Hysing
Koreografi Cynthia Kai Damm
Lysdesign Morten Reinan
Musikalsk ansvarlig Henning Sommerro
Musikkarrangement Egil Monn-Iversen
Orkesterleder Trond Hustad
/ Bjørn Willadsen
Masker og parykker Sissel Grønlie
Lyddesign Anders Schille
/ Jan Magne Høyenes
Musikalsk innstudering Petra Bjørkhaug
/ Trond Hustad
Dansekaptein Calvin Ray Stiggers
Sangpedagog Lillian Jensen

Stein / Harnick / Bock
Spelemann
סי שרדמי כסיל מימסונם עיל עיל
°ס TAKET

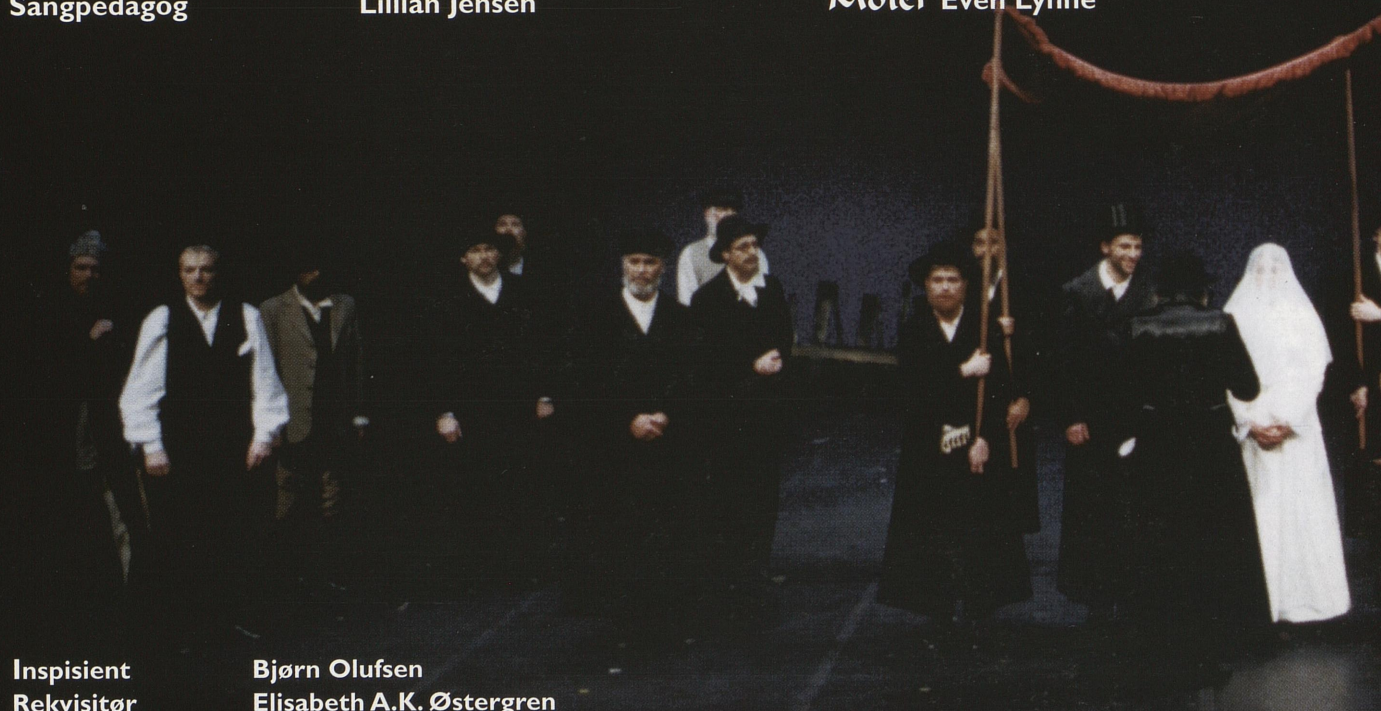
Spelemannen Calvin Ray Stiggers
Tevye Ola B. Johannessen
/ John Yngvar Fearnley
Golde Helle Ottesen
/ Gørli Mathisen
Tzeitel Tove Heyerdahl
Hodel Grethe Nordberg
Chava Anna Bache-Wiig
Shprintze Ida Helene Bjerken
/ Lin Marie Nordberg
Bielke Leoni Abrahamsen Garner
/ Amalie Ulvund Steinshamn
Yente Ragnhild Sølvberg
/ Karen Randers-Pehrson
Motel Even Lynne

Inspisient Bjørn Olufsen
Rekvisitør Elisabeth A.K. Østergren
Sufflør Gerd Berntsen

Foto fra prøvene Lasse Berre
Program May Selmer
Grafisk utforming Mette Renée Green
Ansvarlig utgiver Ola B. Johannessen

Kulisser og kostymer er produsert i teatrets egne verksteder
Fotografering og lydopptak under forestilling er ikke tillatt

Rettigheter Josef Weinberger Ltd.
Den originale New York-oppsætningen ble satt iscene
og koreografert av Jerome Robbins

Jødisk gutt Calvin Ray Stiggers
 Yussel/russer Atle Greger Hoff
 Sasha/jødisk gutt Harald Sauvik
 Russer/jødisk gutt Fredrik Boerenstam
 Rifka/jødisk gutt Jesper Johansson
 Jødisk jente Marit Wengstad

Russer Stian Hovland Pedersen
 / Flemming Hofmann Tveitan

Presten Per Fjelnsset Dyr Dahl

Shandel Kine Bendixen
 Pertsjik Jan Erik Madsen
 Lazar Wolf Nils Johnson
 / Arne O. Reitan

Rabbien Sigurd Werring
 Mendel Trond-Ove Skrødal
 / Ole Skjelbred

Mordcha Tore Johansen
 Avram Erik Jacobsen
 Fyedka Åsmund-Brede Eike
 Nahum Trond Peter Stamsø Munch

Politimester Jan Frostad
 Godmor Tzeitel
 / Mirala Helga Wendelborg

Fruma Sarah
 /jødisk mamma Ann Kristin Andersson

Keyboards Trond Hustad
 / Bjørn Willadsen
 Fiolin Sveinung Lillebjerka
 / Ola Lindseth
 Klarinetter Roger Overå
 / Erlend Eide
 Trekkspill Jovan Pavlovic
 / Øivind Farnen
 Gitar Ove Bjørken
 / mandolin / Christian Haug
 Bass Steinar Raknes
 / Sondre Meisfjord
 Trommer Ernst-Wiggo Sandbakk
 / perkusjon / Trond Kopperud

Eventuelle endringer i rollebesetning vil bli slått opp på tavlen i Foyeren ved Gamle Scene
 Vi gjør oppmerksom på at det finnes flere varianter av stavemåten på egennavn i forbindelse med "Spelemann på taket"

Premiere på Hovedscenen 7. november 1998

 GJENSIDIGE SAS

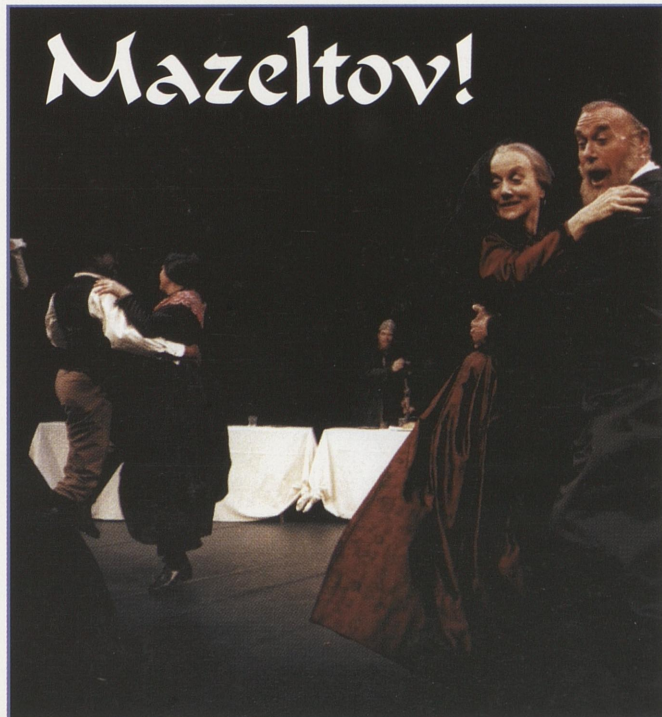
Traditzie!

Som det går frem i “Spelemann på taket” spilte gamle regler og tradisjoner en stor rolle i jødernes liv (og gjør det i stor grad fortsatt). En av disse var arrangerte ekteskap, som kom istand gjennom en profesjonell ekteskapsformidler. Dersom vedkommende ikke kjente familiene, tok man ofte utgangspunkt i hvilket trinn på den sosiale rangstige angjeldende familier befant seg på, etter “like barn leker best”- formelen. Det var mor og fars oppgave å få barna gift, og den eldste skulle under baldakinen først.

Baldakinen symboliserer deres fremtidige hjem. Når bruden har løftet sløret, er ekteskapet inngått, og paret deler et glass vin som symbol på at de fra nå av hører sammen. Glasset som brudgommen trækker istykker ved seremoniens slutt, er for å minne om hvordan Jerusalems tempel ble ødelagt og jødene fordrevet. Eller det kan symbolisere hvor skjært livet er og hvor lett det kan gå istykker. Gjestene ønsker så de nygifte hell og lykke – mazelto!

Mazelto!

Kjærlighet og ekteskap er to forskjellige ting

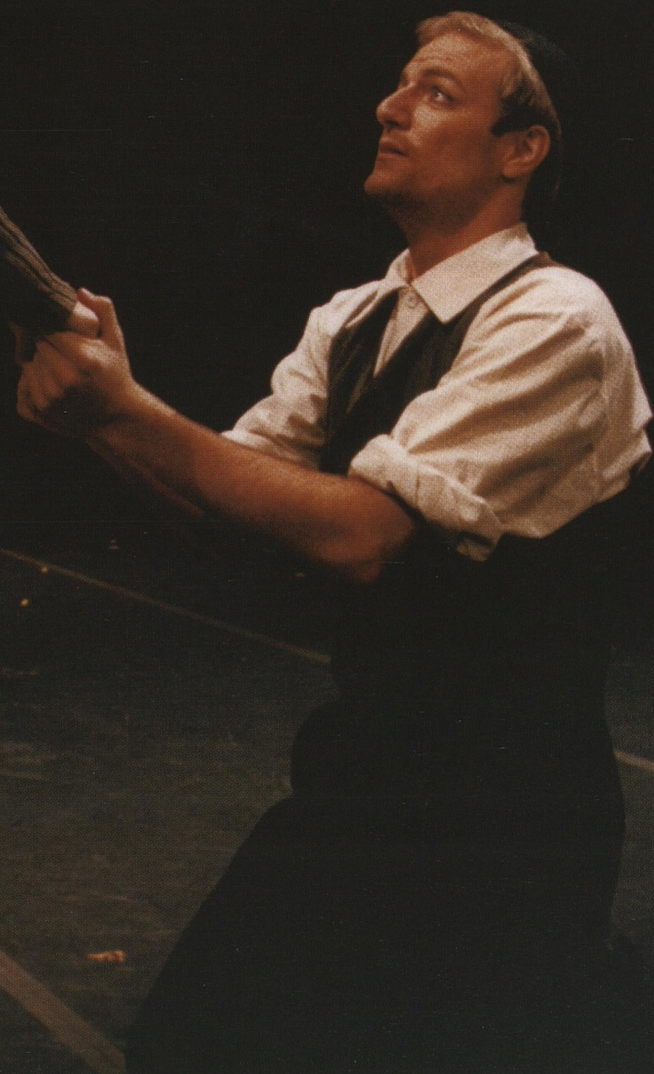

For oss i dag, som i det minste i prinsippet setter likhets- tegn mellom kjærlighet og ekteskap, virker den gamle skikken med at brudeparene møter hverandre for første gang under bryllupsbaldakinen, ganske grusom. Men tidligere lå det en fornuftig tanke bak det å nekte de unge å finne sine partnere selv. Kjærlighetsekteskap er en forholdsvis ny og tvilsom oppfinnelse også blant ikke-jøder. Man vet imidlertid – hva man i grunnen alltid må ha visst – at de resulterer i mer bekymring og flere skilsmisser enn forbindelser inngått mellom ansvarsbevisste foreldre og ekteskapsfomidlere. At kjærlighet gjør blind, og ikke kjenner noen kulturelle eller sosiale barrierer stammer ifølge Carmens sang “fra sigøynerne”. Siden tidenes morgen har ikke noe samfunn med en viss selvoppholdelsesdrift basert seg på et så ustabil prinsipp som livslang kjærlighet.

De fleste folkeslag, unntatt sigøynerne, befinner seg på et mer eller mindre lukket territorium. Dette alene sikrer til en viss grad bestanden selv med de ufornuftigste

partnervalg. Men jødene, som er strødd for alle vinder, mister før eller siden sin kulturelle og religiøse tradisjon, og dermed sin identitet. Dersom det jødiske folk skulle overleve i eksil som et religionssamfunn, trengte de i det minste et åndelig førerskikt. Dette måtte være fortløpende istand til å gi sosiale og religiøse direktiver tilpasset utviklingens gang. Hittil har jødene aldri sett seg råd til dette, – i motsetning til katolikkenes klerikale, de beste og skarpeste hjernene, som gjennom sølibat har utelukket forplantning. Jødene måtte gjøre det helt omvendt: Systematisk avle opp et skikt av åndelig begavede, og holde det vedlike.

De gamle rabbinere trodde ikke at miljøet var så avgjørende som Marxistene i dag er overbevist om. De visste av eldgammel erfaring at hvor utspekulert miljøpåvirkningen og oppdragelsesmetodene enn er, kunne det ikke frembringe høy intelligens. Den er nedarvet og medfødt. Derfor drev de regelrett intellektuelle avlsvalg. De lærde “besvogret” seg med hverandre.

Og da det å være skriftlærd var det eneste som førte til sosial anseelse, ble det en æressak for alle rike fedre å få tak i en begavet og velutdannet svigersønn til sine døtre. Rikdom er ikke alltid et resultat av åndsevner. Derfor ga det seg helt naturlig at det intellektuelle potensialet hos etterkommerne ble lettere redusert. Det var da en stor fordel at de lærdes barn kunne vokse opp uten matrielle bekymringer, og få seg en utdanning.

Dette systemet førte allikevel ikke til kastedannelse. De få lyse hodene, som unntaksvis befant seg i dypere lag av det sosiale skikt, ble raskt hentet opp til "overflaten": Det var fast skikk at rike og lærde fedre også av og til tok seg en tur til det neste Talmudakademiet for å finne en egnet brudgom til sine døtre – i stedet for å velge en blant sine kolleger. Rektor ble bedt om å peke ut den meste begavede studenten. Han ble bragt med hjem – som kommende svigersønn...

De tradisjonsbundne østjødene var av den gjengse oppfatning at denne formen for ekteskapsstiftelse var best egnet for kulturkretsen. Det gir seg selv av ovenstående at kjærlighetsekteskap ikke var for "bedrestilte". Det var anderledes med proletariatet. Overklassen hadde forlengst "giftet til seg" hver eneste begavede gutt fra de lavere skikt, så her finner vi da også kjærlighetspar og kjærlighetsekteskap. Mens den borgerlige datteren knapt våget å si et ord til en fremmed ung mann, spaserte tjenestejenter og sydamer arm i arm med sin utvalgte gjennom skog og mark på Sabbaten.

Når det gjelder formidlede ekteskap settes det en grense for hvor langt foreldrene kan gå: Talmud sier uttrykkelig at ingen skal gjøre sin datter til hore ved å gifte henne bort til en eldre mann. Og Talmud forbyr å forene to som av en eller annen grunn ikke vil ha hverandre.

Fra Erinnerungen an Galizien av Salcia Landmann.

Forfatterinnen er født i 1911. Boken kom ut i München i 1975

Den gudfryktiges lønn

(– eller noe å tenke på for Tevye?)

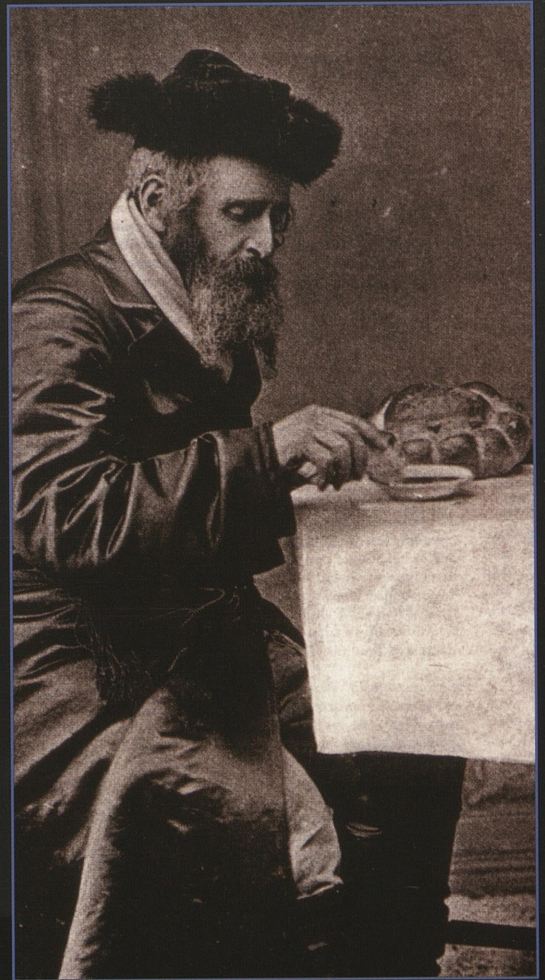
En svært gudfryktig gammel jøde hadde bedt i synagogen tre ganger daglig i hele sitt voksne liv. Hans mangeårige forretningspartner, derimot, satte omtrent aldri en fot der. Nå, i sitt søttiende år, ba den gamle jøden på følgende måte:

“Kjære Gud, Hellig er Ditt Navn, har jeg ikke hver eneste dag siden Bar Mitzva priset din store ære? Finnes det blant dine undersåtter en mer trofast, ydmyk og gudfryktig sjel?... Og nå er jeg blitt gammel, jeg får ikke sove om nettene, jeg er fattig...

Men partneren min! Den udugelige tullebukken! Den ateisten! Ikke en eneste gang har han tatt ditt navn i sin munn! Ikke en øre har han gitt til menighetsarbeidet! Han drikker, han spiller, han løper etter jentene – og han vasser i penger! –

Kjære Gud, Universets Herre, jeg ber deg ikke om å straffe ham, men vær så snill å fortelle meg: Hvorfor, hvorfor, hvorfor behandler du meg på denne måten?”

Det buldret gjennom synagogen da Stemmen svarte: “Fordi alt du gjør, dag etter dag, er å plage meg!”

En urettferdig ung mann

(– eller noe å tenke på for Yente?)

En gammel ekteskapsagent kom til en ung mann for å tilby ham giftemål med en dame med et mindre heldig utseende. Den unge mannen, som kjenner til damen fra før, ser på agenten som om han var gått fra vettet.

“Prøver du å gjøre narr av meg?”

“Narr av deg? Du vet da at jeg ikke eier humoristisk sans! Nei, jeg mener dødsens alvorlig. Men fortell meg nå hva det er du ikke liker ved henne!”

“Liker, sa du? Hun er jo blind, for det første!”

“Og sånt henger du deg opp i! Etter min mening er det en stor fordel. Det betyr at du vil være fri til å gjøre akkurat hva du måtte ønske, det!”

“Men hun er stum også!”

“Et stort pluss for en kvinne! Aldri vil du få høre et vondt ord fra henne!”

“Men hun er døv også!”

“Kunne det da vært bedre? Av hjertets lyst kan du skjelle henne ut, og hun vil ikke begripe en stivelse!”

“Men hun er lam også!”

“Er det noe å bry seg om? Da kan du jo løpe etter andre kvinner uten at hun kommer etter deg!”

“Men hun har pukkelrygg også!”

“Hør her, hva slags menneske er du egentlig? Kan du ikke akseptere en enste liten skavank hos den jenta du skal gifte deg med?”

Han løp for helsen

(– eller noe å tenke på for politimesteren?)

Det var i tsar Nikolai II's dager. To jøder spaserte nedover en av Moskvas boulevarder. Den ene hadde oppholdstillatelse, den andre ikke. Plutselig dukket en politimann opp. "Skynd deg – løp!" hvisket han som ikke hadde papirene i orden. "Når politimannen ser at du løper, vil han tro at du ikke har oppholdstillatelse, og begynne å løpe etter deg. Da får jeg en sjanse til å komme meg unna. For deg blir det ingen problemer når du har papirene." Så begynte jøden med oppholdstillatelse å løpe. Og så snart politimannen oppdaget ham, kom han byksende etter. Det varte ikke lenge før han hadde tatt ham igjen.

"Aha!" sa politimannen triumferende:

"Så du mangler oppholdstillatelse!"

"Oppholdstillatelse? Hva får deg til å tro det?" Han rakte ham papirene med et uskyldig blikk. Politimannen så tvilrådig ut.

"Så hvorfor begynte du å løpe da du så meg?"

"Doktoren har sagt at jeg alltid skal ta en løpetur etter at jeg har tatt medisinen min."

"Men så du ikke at jeg løp etter deg, da?"

"Jovisst gjorde jeg det. Men så tenkte jeg at doktoren kanskje hadde sagt det samme til deg!"

Omskjæringens bevis

(– eller noe å tenke på for Motel?)

En ung Talmudstudent dro fra barndomsbyen Minsk til Amerika.

Etter mange år vendte han tilbake til gamlelandet.

Den aldrende moren hans kjente ham nesten ikke igjen.

Sønnen var kledd etter den tidens vestlige moter.

“Hvor er skjegget ditt?” spurte moren forferdet.

“Ingen har skjegg i Amerika.”

“Men du holder vel i det minste sabbaten?”

“I Amerika arbeider alle på sabbaten.”

Den gamle moren gispet.

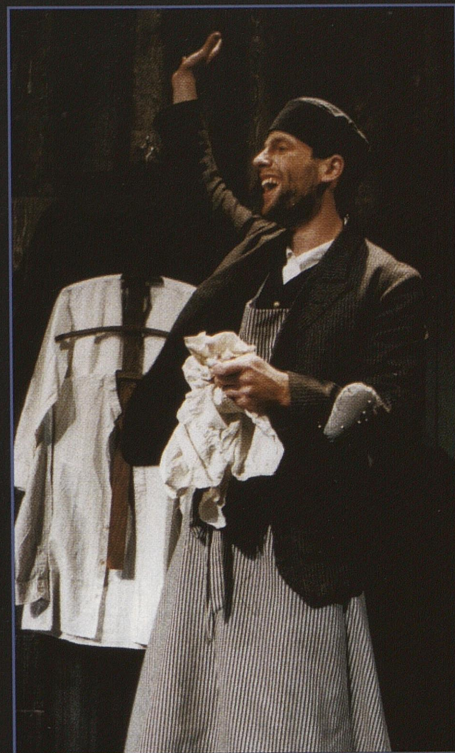
“Og hvordan er det med maten?” spurte hun håpefullt.

“Å, mamma,” svarte sønnen unnskyldende, “det er altfor problematisk å være kosher i Amerika.”

Den gamle moren nølte. Så, med fortrolighet i stemmen

lente hun seg frem og hvisket:

“Fortell meg nå, gutten min, du er vel omskåret fremdeles?”

Å overvinne Messias

(– eller til ettertanke for alle Anatevkas innbyggere)

Itztik, godseieren og en av de ledende menn i Chelm, skremte konen med å komme styrtende inn i huset og skrike at nå skulle Messias komme – han var bare noen få timers reise fra Chelm! Dette var ikke gode nyheter. Akkurat var de ferdige med å bygge nytt våningshus, store summer hadde de investert i buskap, og kornet var bare såvidt kommet i jorden.

Etter å ha tenkt seg om, erklærte konen filosofisk:
“Ikke tenk på det! Tenk heller på all den motgang og de prøvelser vårt folk har overvunnet – slavetiden i Egypt, Hamans grusomheter, forfølgelser og pogromer uten ende. Alt dette har den gode Gud hjulpet oss å overvinne, og hjelper Han oss bare litt til nå, så skal vi nok klare å overvinne Messias også!”

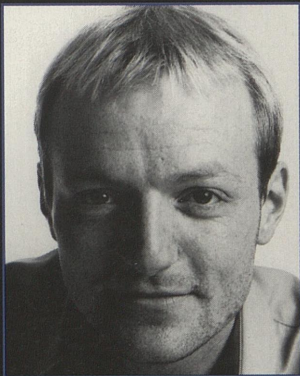
Historiene er hentet fra boken
*Ingen kan forklare ordet fred -
en reise gjennom den østjødiske verden*
med Øystein Wingaard Wolf som guide
(Aschehoug 1987).

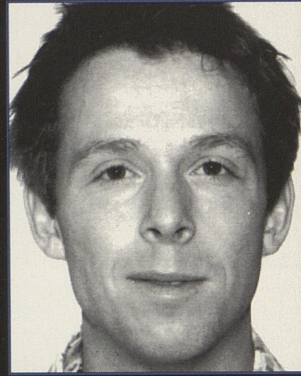
Anna Bache-Wiig

Har drevet med teater fra barndommen av Teaterlinjen fra Romerike Folkehøgskole. Gikk ut fra Statens Teaterhøgskole våren 1998. Debuterte på Trøndelag Teater i "Hamlet". Spiller i kveldens forestilling rollen som Teyes datter Chava.

Jan Erik Madsen

Teaterutdannelse fra The Arts Educational Drama School i London. Har jobbet for NRK, og ved Teatret Vårt som Benvolio i "Romeo og Julie". På Trøndelag Teater har han medvirket i "Balkongen" og "Hamlet". Spiller i kveldens forestilling rollen som Pertsjik.

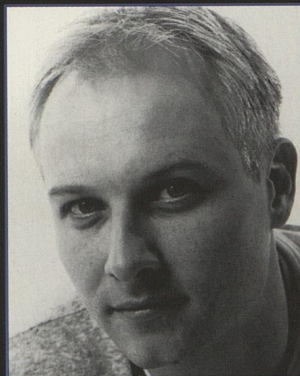
Jesper Johansson

Utdannelse som danser fra Ballettakkademiet i Göteborg (1993/97). Har medvirket i danseoppsetninger i København, Århus og Göteborg, og ballettforestillinger ved Teater Thalia. Turnert i Danmark med dansekompaniet "Eterna".

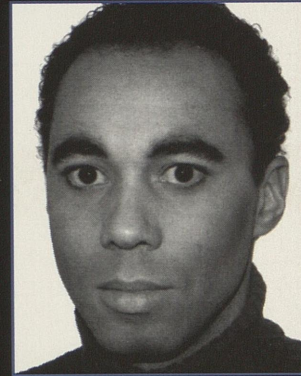
Tove Hejerdahl

Teaterlinjen fra Romerike Folkehøgskole. Litteraturvitenskap fra Universitetet i Oslo. Gikk ut fra Statens Teaterhøgskole våren 1998. Debuterte på Trøndelag Teater i "Hamlet". Spiller i kveldens forestilling rollen som Teyes datter Tzeitel.

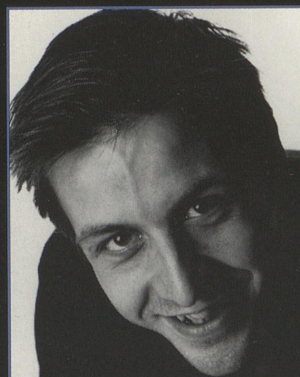
Asmund-Brede Eike

Danser, skuespiller, kampinstruktør og koreograf. Har medvirket i en rekke filmer, revyer, på TV og i teateroppsetninger. Engasjert ved Trøndelag Teater fra høsten 1997 i "West Side Story", "Brødrene Løvehjerte", "Balkongen", "Bør Børson Junior", "Dansecollage" og "Hamlet". Spiller i kveld Fyedka.

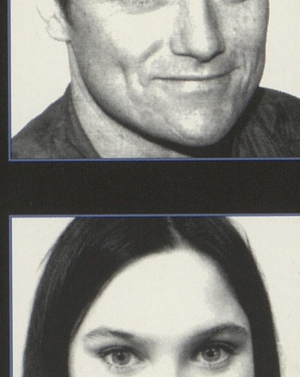
Fredrik Boerenstam

Tidligere sportsdanser for Landslaget. Utdannet som danser fra Norsk Musikkteater & Ballettakkademi (1996/98). Har medvirket i operetter, TV-produksjoner og show i Norge og Sverige. Kom til Trøndelag Teater i høst i forbindelse med "Bør Børson Junior".

Ole Skjelbred

Har tidligere vært keyboardist i pønkebandet Kristiansand Kunstkommando. Arbeidet i Oslo Domkirke. Gikk ut fra Statens Teaterhøgskole våren 1998. Debuterte på Trøndelag Teater i "Hamlet". Spiller i kveldens forestilling rollen som Mendel.

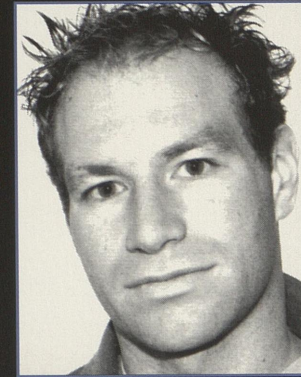
Harald Sauvik

Utdannelse som danser fra Den Norske Balletthøgskole (1994/97). Har medvirket i flere danseforestillinger ved norske teatre, og deltatt i TV-produksjoner. Kom til Trøndelag Teater i høst i forbindelse med "Bør Børson Junior".

Marit Wengstad

Har drevet med teater i Trondheim før hun dro til London og tok utdannelse ved Academy of Live Art and Recorded Arts. Hun var ferdig ifjor.

Atle Greger Koff

Utdannelse som danser fra Performing Arts School i Göteborg (1993/96) og Oslo Dance Center (1992/93). Har medvirket i film, TV-produksjoner, danseforestillinger og show i både Norge og Sverige. Medvirket i "West Side Story" og "Bør Børson Junior" på Trøndelag Teater.

L'chaim – til livet!

